

СЪД НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ОБЩНОСТИ
TRIBUNAL DE JUSTICIA DE LAS COMUNIDADES EUROPEAS
SOUDNÍ DVŮR EVROPSKÝCH SPOLEČENSTVÍ
DE EUROPÆISKE FÆLLESSKABERS DOMSTOL
GERICHTSHOF DER EUROPÄISCHEN GEMEINSCHAFTEN
EUROOPA ÜHENDUSTE KOHUS
ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ
COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN COMMUNITIES
COUR DE JUSTICE DES COMMUNAUTÉS EUROPÉENNES
CÚIRT BHREITHIÚNAIS NA gCOMHPHOBAL EORPACH
CORTE DI GIUSTIZIA DELLE COMUNITÀ EUROPEE
EIROPAS KOPIENU TIESA

LUXEMBOURG

EUROPOS BENDRIJŲ TEISINGUMO TEISMAS
AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉGEK BÍRÓSÁGA
IL-QORTI TAL-ĠUSTIZZJA TAL-KOMUNITAJIET EWROPEJ
HOF VAN JUSTITIE VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN
TRYBUNAL SPRAWIEDLIWOŚCI WSPÓLNOT EUROPEJSKICH
TRIBUNAL DE JUSTIÇA DAS COMUNIDADES EUROPEIAS
CURTEA DE JUSTIȚIE A COMUNITĂȚILOR EUROPENE
SÚDNY DVOR EURÓPSKÝCH SPOLOČENSTIEV
SODIŠČE EVROPSKIH SKUPNOSTI
EUROOPAN YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIN
EUROPEISKA GEMENSKAPERNAS DOMSTOL

РЕШЕНИЕ НА СЪДА

от 5 март 1996 година*

„Отговорност на държава членка — Нарушение на правото на Общността —
Обезщетяване на вредите“

[...]

По съединени дела C-46/93 и C-48/93

с предмет искане, отправено до Съда на основание член 177 от Договора за ЕИО от Bundesgerichtshof (C-46/93) и от High Court of Justice (Queen's Bench Division), Divisional Court (C-48/93) за постановяване във връзка с висящото пред тези юрисдикции дело между:

Brasserie du pêcheur SA

и

Bundesrepublik Deutschland,

и между

The Queen

и

Secretary of State for Transport

ex parte: Factortame Ltd и др.,

на решение по преюдициално запитване за тълкуване на принципа за отговорността на държавата за вреди причинени на частноправни субекти вследствие на нарушения на общностното право, за които държавата носи отговорност,

* Езици на производството: немски и английски.

СЪДЪТ,

състоящ се от: г-н G. C. Rodríguez Iglesias (докладчик), председател, г-н C. N. Kakouris, г-н D. A. O. Edward и г-н G. Hirsch, председатели на състави, г-н G. F. Mancini, г-н F. A. Schockweiler, г-н J. C. Moitinho de Almeida, г-н C. Gulmann и г-н J. L. Murray, съдии,

генерален адвокат: г-н G. Tesauo,

секретар: г-н H. von Holstein, заместник-секретар, и г-н H. A. Rühl, главен секретар,

като има предвид писмените становища, представени:

- за Brasserie du pêcheur SA, от адв. H. Büttner, avocat в Karlsruhe,
- за ищците 1—36 и 38—84 по дело C-48/93, от г-н D. Vaughan и г-н G. Barling, QC, и г-н D. Anderson, barrister, упълномощени от г-н S. Swabey, solicitor,
- за ищците 85—97 по дело C-48/93, от г-н N. Green, barrister, упълномощен от г-н N. Horton, solicitor,
- за ищец 37 по дело C-48/93, от г-н N. Forwood, QC, и г-н P. Duffy, barrister, упълномощени от Holman Fenwick & Willan, solicitors,
- за германското правителство, от г-н E. Röder, Ministerialrat във Федералното министерство на икономиката, в качеството на представител, подпомаган от адв. J. Sedemund, avocat в Кьолн,
- за правителството на Обединеното кралство, от г-н J. E. Collins, Assistant Treasury Solicitor, в качеството на представител, подпомаган от г-н S. Richards, г-н C. Vajda и г-н R. Thompson, barristers
- за датското правителство, от г-н J. Molde, юридически съветник в Министерство на външните работи, в качеството на представител,
- за испанското правителство, от г-н A. J. Navarro González, генерален директор на правното и институционално координиране в Общността и г-жа R. Silva de Lapuerta и г-жа G. Calvo Díaz, abogados del Estado, от правната служба на държавата, в качеството на представители,
- за френското правителство, от г-н J.-P. Puissochet, директор на „Правна дирекция“ в Министерство на външните работи, и г-жа C. de Salins, заместник-директор на „Правна дирекция“ в същото министерство, в качеството на представители,

- за ирландското правителство, от г-н М. А. Buckley, Chief State Solicitor, в качеството на представител,
- за нидерландското правителство, от г-н А. Vos, юридически съветник в Министерството на външните работи, в качеството на представител,
- за Комисията на Европейските общности, от г-н С. Timmermans, заместник генерален директор на правната служба, г-н J. Pirkorn, юридически съветник, и г-н С. Docksey, член на правната служба, в качеството на представители,

предвид доклада за съдебното заседание,

след като изслуша устните становища на Brasserie du pêcheur SA, представлявано от адв. Н. Büttner и адв. Р. Soler-Couteaux, адвокат в Страсбургската адвокатска колегия, на ищците 1—36 и 38—84 по дело С-48/93, представлявани от г-н D. Vaughan, г-н G. Barling, г-н D. Anderson и г-н S. Swabeu, на ищците 85—97 по дело С-48/93, представлявани от г-н N. Green, на ищец 37 по дело С-48/93, представляван от г-н N. Forwood и г-н P. Duffy, на германското правителство, представлявано от адв. J. Sedemund, на правителството на Обединеното кралство, представлявано от Sir N. Lyell, QC, Attorney General, и г-н S. Richards, г-н С. Vajda и г-н J. E. Collins, на датското правителство, представлявано от г-н P. Biering, юридически съветник в Министерството на външните работи, в качеството на представител, на гръцкото правителство, представлявано от г-н F. Georgakopoulos, заместник юридически съветник в Държавния правен съвет, в качеството на представител, на испанското правителство, представлявано от г-жа R. Silva de Lapuerta и г-жа G. Calvo Díaz, на френското правителство, представлявано от г-жа С. de Salins, на нидерландското правителство, представлявано от г-н J. W. de Zwaan, заместник юридически съветник в Министерството на външните работи, в качеството на представител, и на Комисията, представлявана от г-н С. Timmermans, г-н J. Pirkorn и г-н С. Docksey, в съдебното заседание от 25 октомври 1994 г.,

след като изслуша заключението на генералния адвокат, представено в съдебното заседание от 28 ноември 1995 г.,

постанови настоящото

Решение

[...]

- 1 С актове от 28 януари 1993 г. и 18 ноември 1992 г., постъпили в Съда съответно на 17 февруари 1993 г. и 18 февруари 1993 г., Bundesgerichtshof

(по дело C-46/93) и High Court of Justice (Queen's Bench Division), Divisional Court (по дело C-48/93) поставят съгласно член 177 от Договора за ЕИО преюдициални въпроси, свързани с условията за ангажиране на отговорността на държавата за вреди, причинени на частноправни субекти вследствие на нарушения на общностното право, за които държавата носи отговорност.

- 2 Въпросите са възникнали в рамките на два спора: от една страна, между дружеството Brasserie du pêcheur (наричано по-нататък „Brasserie du pêcheur“) и от друга страна, между дружеството Factortame Ltd и др. (наричано по-нататък „Factortame и др.“) и Обединеното Кралство Великобритания и Северна Ирландия.

Дело 46/93

- 3 Brasserie du pêcheur, френско дружество със седалище в Schiltigheim (Елзас), твърди пред запитващата юрисдикция, че в края на 1981 г. било принудено да прекрати износа на бира за Германия, тъй като компетентните германски органи считали, че произвежданата от него бира не отговаря на Reinheitsgebot (изискване за чистота), уредено в параграфи 9 и 10 от Biersteuergesetz от 14 март 1952 г. (Закон за данъка върху бирата, BGBl. I, стр. 149) в редакцията му от 14 декември 1976 г. (BGBl. I, стр. 3341, наричан по-нататък „BStG“).
- 4 Комисията, считайки че тези разпоредби противоречат на член 30 от Договора за ЕИО, започва процедура за неизпълнение на задължение срещу Федерална република Германия, с което цели да забрани търговията с бири под названието „Bier“ („бира“) легално произведени в други държави членки по различни методи, и да забрани вноса на бири, съдържащи добавки. В решението от 12 март 1987 г. по дело Комисия/Германия (178/84, Recueil, стр. 1227) Съдът е постановил, че забраната за търговия с бири, които не са в съответствие с разглежданите разпоредби и са внесени от други държави членки, е несъвместима с член 30 от Договора.
- 5 Поради това Brasserie du pêcheur завежда дело срещу Федерална република Германия за обезщетяване на вредите, които то претърпява в резултат от това ограничение върху вноса за периода между 1981 г. и 1987 г., и претендира обезщетение за вреди в размер на 1 800 000 DM [германски марки], представляващо част от действително претърпените загуби.
- 6 В тази връзка Bundesgerichtshof посочва член 839 от Bürgerliches Gesetzbuch (Германски граждански кодекс, наричан по-нататък „BGB“) и член 34 от Grundgesetz (Основен закон, наричан по-нататък „GG“). Съгласно член 839, параграф 1, първо изречение от BGB „[в]сяко длъжностно лице, което умишлено или по небрежност не изпълни задълженията, които му налага неговата служба по отношение на трето лице, е длъжно да поправи

произтичащата от това вреда за третото лице“. Що се отнася до член 34 от GG, той предвижда, че „[а]ко лице при упражняване на публичната си служба наруши задълженията, които му налага неговата служба по отношение на трето лице, по принцип отговорността се носи от държавата или от органа, в дейността на който то участва“.

7 От тези свързани разпоредби е видно, че отговорността на държавата е поставена в зависимост от изискването третото лице да може да се счита за засегнато от неизпълненото задължение, което би означавало, че държавата носи отговорност само за неизпълнение на задължения, чийто бенефициер е трето лице. Както обаче Bundesgerichtshof подчертава, с BStG националният законодател си поставя само задачи, които се отнасят до обществото като цяло, без да визират по-специално лице или категория от лица, които могат да се считат за „трети лица“ по смисъла на посочените по-горе разпоредби.

8 В този контекст Bundesgerichtshof поставя на Съда следните преюдициални въпроси:

„1. Прилага ли се принципът на общностното право, съгласно който държавите членки са задължени да поправят вредите, причинени на частноправни субекти вследствие на нарушения на общностното право, за които те носят отговорност, и когато нарушението е в резултат от обстоятелството, че парламентарен закон не е приведен в съответствие с нормите на общностното право, които са от по-висок ранг (в конкретния случай непривеждане в съответствие на членове 9 и 10 от Biersteuergesetz с член 30 от Договора за ЕИО)?

2. Може ли националният правен ред да постави дадено право на обезщетение в зависимост от същите ограничения, които се прилагат, в случай че даден закон нарушава национални разпоредби от по-висок ранг, например в случай че обикновен германски федерален закон нарушава Grundgesetz на Федерална република Германия?

3. Може ли националният правен ред да постави правото на обезщетяване в зависимост от наличието на вина (умишлена или по небрежност), която може да се вмени на държавните органи, които отговарят за непривеждането на законодателството в съответствие?

4. Ако отговорът на първия въпрос е утвърдителен и отговорът на втория въпрос е отрицателен:

а) може ли задължението за обезщетяване съгласно националното право да се ограничи до поправяне на вредите, причинени на някои отделни защитени от законова разпоредба индивидуални блага — например вреди причинени на собствеността, — или трябва да се компенсират изцяло всички нанесени щети на имуществото, включително и пропуснатите ползи?

- б) Обхваща ли задължението за обезщетяване поправянето на вече възникналите вреди, преди Съдът на Европейските общности да е установил в решението си от 12 март 1987 г. по дело 178/84, че член 10 от Biersteuergesetz нарушава общностни разпоредби от по-висок ранг?“

Дело 48/93

- 9 На 16 декември 1988 г. Factortame и др., които обединяват едновременно физически лица и дружества по британското право, както и техните служители и акционери, предявяват иск пред High Court of Justice, Queen ' s Bench Division, Divisional Court (наричан по-нататък „Divisional Court“), за да оспорят съвместимостта на част II от Merchant Shipping Act 1988 (Закон за търговското корабоплаване от 1988 г.) с общностното право, и по-конкретно член 52 от Договора за ЕИО. Този закон бил влязъл в сила на 1 декември 1988 г. под условието на преходен период, изтичащ на 31 март 1989 г. Той предвиждал създаването на нов регистър за британските риболовни кораби и занаяпред поставял в зависимост регистрацията на последните, включително и на тези, които вече са регистрирани в стария регистър, от определени изисквания за гражданство, пребиваване и постоянно местожителство на собствениците. Риболовните кораби, негодни да бъдат регистрирани в новия регистър, били лишени от право на риболов.
- 10 В отговор на поставени от сезираната национална юрисдикция въпроси Съдът постановява в Решение от 25 юли 1991 г. по дело Factortame II (C-221/89, Recueil, стр. I-3905), че общностното право не допуска изисквания за гражданство, пребиваване и постоянно местожителство на собствениците на кораби и корабоприетелите като посочените във въведената от Обединеното кралство система за регистрация, но обратно, допуска да се изисква като условие за регистрация корабите да се експлоатират и тяхното използване да се направлява и контролира от територията на Обединеното кралство.
- 11 На 4 август 1989 г. Комисията е подала срещу Обединеното кралство иск за неизпълнение на задължение. Същевременно тя е подала и молба за налагане на временни мерки за спиране изпълнението на посочените по-горе изисквания за гражданство с довода, че те били в противоречие с членове 7, 52 и 221 от Договора за ЕИО. Председателят на Съда уважава това искане за спиране с Определение от 10 октомври 1989 г. по дело Комисия/Обединено Кралство (246/89 R, Recueil, стр. 3125). В изпълнение на определението Обединеното кралство приема разпоредби, които изменят новата система за регистрация с действие, считано от 2 ноември 1989 г. С решение от 4 октомври 1991 г. по дело Комисия/Обединено Кралство (246/89, Recueil, стр. I-4585) Съдът потвърждава, че изискванията за регистрация,

разглеждани в иска за неизпълнение на задължения, са в противоречие с общностното право.

- 12 Междувременно на 2 октомври 1991 г. Divisional Court постановява определение, целящо въвеждането в действие на решението на Съда от 25 юли 1991 г., посочено по-горе, и в същото време приканва ищците да уточнят искането си за обезщетение. Ищците представят на юрисдикцията подробно изложение на посочените различни искания за обезщетение, като включват направените разходи и претърпените загуби от влизането в сила на разглежданото законодателство на 1 април 1989 г. до неговата отмяна на 2 ноември 1989 г.
- 13 Накрая, с акт от 18 ноември 1992 г. Divisional Court разрешава на Rawlings (Trawling) Ltd — 37-я ищец по главното производство на дело C-48/93, да измени искането за обезщетение, за да включи в него искане за „служещо за пример“ обезщетение за вреди поради противоконституционното поведение на публичните органи (exemplary damages for unconstitutional behaviour).
- 14 В този контекст Divisional Court поставя на Съда следните преюдициални въпроси:

„1. При всички обстоятелства по това дело, а именно когато:

- а) законодателството на държава членка е поставило изисквания, свързани с гражданството, постоянното местожителство и пребиваването на собствениците и притежателите на риболовни кораби, както и на акционерите и управителите на дружества за морски превоз,

и

- б) Съдът е приел в решенията по дела C-221/89 и C-246/89, че такива изисквания са в противоречие с членове 5, 7, 52 и 221 от Договора за ЕИО,

предоставя ли общностното право на собствениците или притежателите на този вид кораби и на управителите и/или акционерите в дружества за морски превози право на обезщетение от държавата членка за загубите, претърпени вследствие на всички посочени по-горе нарушения на Договора за ЕИО или на някои от тях?

2. В случай на утвърдителен отговор на първия въпрос, какви са критериите, чието прилагане общностното право налага на националната юрисдикция, за да се произнесе по обезщетението за вреди, представляващи:

- а) разходите и/или пропуснатите ползи и/или загубата от получаване на доходи за периода, следващ влизането в сила на посочените изисквания, през които корабите е трябвало да бъдат поставени на рейд, да намерят нови възможности за риболов и/или да се опитат да бъдат регистрирани на друго място;
 - б) загуби вследствие на продажбата на корабите или на части от тях или на акции от дружествата за морски превози под тяхната стойност;
 - в) загуби в резултат на задължението за представяне на обезпечения, плащане на глоби и съдебни разноски, произтичащи от твърдените нарушения, свързани със заличаването на корабите от националния регистър;
 - г) загуби вследствие на невъзможността за тези лица да продължават да притежават и да експлоатират тези кораби;
 - д) загуба от възнаграждение за предоставените им услуги;
 - е) разходи, направени за да се ограничат посочените по-горе загуби
 - ж) евентуално, „служещо за пример“ обезщетение за вреди?“
- 15 За по-обстойно изложение на фактическите обстоятелства по споровете в главното производство, за провеждането на производството, както и за представените на Съда становища се препраща към доклада за заседанието. Тези сведения от преписката се разглеждат по-нататък само доколкото е необходимо за обосновката на Съда.

По отговорността на държавата в резултат на действия и бездействия на националния законодател, които противоречат на общностното право (първи въпрос по всяко от делата C-46/93 и C-48/93)

- 16 С първия си въпрос всяка от двете национални юрисдикции иска да установи по същество дали принципът, съгласно който държавите членки са задължени да поправят вредите, причинени на частноправни субекти вследствие на нарушения на общностното право, за които държавите носят отговорност, се прилага, когато твърдяното неизпълнение на задължение от държава членка се дължи на националния законодател.
- 17 В самото начало следва да се припомни, че в Решение от 19 ноември 1991 г. по дело Francovich и др. (C-6/90 и C-9/90, Recueil, стр. I-5357, точка 37) Съдът вече е постановил, че общностното право установява принципа, съгласно който държавите членки са длъжни да поправят вредите,

причинени на частноправни субекти вследствие на нарушения на общественото право, за които държавите носят отговорност.

- 18 Според германското, ирландското и нидерландското правителство задължението на държавите членки да поправят вредите, причинени на частноправни субекти се налагало само в случай, че са нарушени непряко приложими разпоредби. В решението по делото *Francovich* и др., посочено по-горе, Съдът е искал само да запълни една празнина в системата за гарантиране правата на частноправните субекти. Доколкото правото на иск било установено в националното право, за да се защитят правата, които произтичат от пряко приложимите разпоредби на общественото право, не било въобще необходимо да им се предоставя освен това право на обезщетение, основано пряко на общественото право в случай на нарушение на такива разпоредби.
- 19 Този довод не може да бъде възприет.
- 20 В действителност от установената съдебна практика е видно, че предоставената на правните субекти възможност да се позовават пред националните юрисдикции на пряко приложими от Договора разпоредби представлява само минимална гаранция и не е достатъчна сама по себе си да гарантира пълното и цялостно приложение на Договора (вж. по-конкретно Решение от 15 октомври 1986 г. по дело Комисия/Италия, 168/85, *Recueil*, стр. 2945, точка 11, Решение от 26 февруари 1991 г. по дело Комисия/Италия, C-120/88, *Recueil*, стр. I-621, точка 10 и Решение от 26 февруари 1991 г. по дело Комисия/Испания, C-119/89, *Recueil*, стр. I-641, точка 9). Предназначена да даде превес на прилагането на разпоредбите на общественото право пред националните разпоредби, тази възможност не е от естество във всеки случай да гарантира на частноправния субект ползването на правата, предоставени му от общественото право, и по-конкретно да избегне той да претърпи вреда вследствие на нарушение на общественото право, за което носи отговорност дадена държава членка. Както е видно обаче от решението по делото *Francovich* и др., посочено по-горе, точка 33, цялата ефикасност на общественото право би била поставена под въпрос, ако частноправните субекти нямат възможността да получат обезщетение за вреди, когато техните права са били накърнени вследствие на нарушение на общественото право.
- 21 Това е така, когато частноправен субект — жертва на липсата на транспониране на дадена директива и в невъзможност да се позове пряко на някои нейни разпоредби пред националния съд поради тяхната недостатъчна точност и безусловност, подава срещу неизправната държава иск за установяване на отговорността за нарушение на член 189, трета алинея от Договора. При такива обстоятелства, каквито са тези по делото *Francovich* и др., посочено по-горе, обезщетението за вреди цели да заличи вредоносните

последници за бенефициерите на дадена директива поради липсата на транспониране на същата от държавата членка.

- 22 Така е и в случай на накърняване на дадено право, директно предоставено от норма на общностното право, на която частноправните субекти имат правото да се позовават пред националните юрисдикции. При тази хипотеза правото на обезщетение за вреди представлява необходимата последица от прякото действие, признато на общностните разпоредби, чието нарушаване е в основата на причинената вреда.
- 23 В конкретния случай е установено, че разглежданите общностни разпоредби, а именно член 30 от Договора по дело C-46/93 и член 52 по дело C-48/93, имат пряко действие, в смисъл че те предоставят на частноправните субекти права, които те могат да защитят пряко пред националните юрисдикции. Нарушаването на такива разпоредби може да доведе до обезщетение за вреди.
- 24 Освен това германското правителство поддържа, че общото право на обезщетение за вреди на частноправните субекти би могло да бъде уредено само по законодателен път и че признаването на такова право по съдебен път би било несъвместимо с разпределението на компетентност между институциите на Общността и държавите членки и с въведеното с Договора институционално равновесие.
- 25 В това отношение следва да се подчертае, че въпросът за наличието и обхвата на отговорността на дадена държава за вреди, произтичащи от неизпълнението на задълженията, за които тя носи отговорност по силата на общностното право, засягат тълкуването на Договора, което като такова попада в компетентността на Съда.
- 26 В конкретния случай, както по делото Francovich и др., посочено по-горе, националните юрисдикции поставят на Съда въпроса за тълкуването по силата на член 177 от Договора.
- 27 При липсата в Договора на разпоредби, които да уреждат изрично и точно последиците от нарушенията на общностното право от държавите членки, Съдът следва при упражняването на предоставената му от член 164 от Договора мисия да гарантира спазването на правото при тълкуването и прилагането на Договора, да се произнесе по такъв въпрос съгласно общоприетите методи за тълкуване, по-конкретно като прибягва до основните принципи на общностната правна система и евентуално до основните принципи, общи за правните системи на държавите членки.
- 28 Впрочем член 215, втора алинея от Договора препраща към основните принципи, общи за правните системи на държавите членки в областта на извъндоговорната отговорност на Общността за вреди, причинени от нейните институции или служители при упражняване на техните функции.

- 29 Така изрично установеният в член 215 от Договора принцип за извъндоговорната отговорност на Общността е само израз на общия принцип, известен в правния ред на държавите членки, съгласно който противоправно действие или бездействие поражда задължението да се обезщети причинената вреда. Тази разпоредба поражда и задължението за публичните органи да обезщетят вредите, причинени при упражняването на техните функции.
- 30 Освен това следва да се отбележи, че в голям брой от националните правни системи правният режим за отговорността на държавата е развит окончателно посредством съдебната практика.
- 31 Имайки предвид горейзложеното, Съдът вече е посочил в Решението по дело Francovich и др., посочено по-горе, точка 35, че принципът за отговорността на държавата за вреди, причинени на частноправни субекти, вследствие на нарушения на общностното право, за които държавата носи отговорност, е присъщ на системата на Договора.
- 32 От това следва, че този принцип се прилага във всеки случай, когато държава членка наруши правото на Общността, независимо от това кой е държавният орган, чието действие или бездействие е в основата на неизпълнението на задължението.
- 33 В допълнение предвид основното изискване на общностния правен ред, което се състои в еднаквото прилагане на общностното право (вж. по-конкретно Решение от 21 февруари 1991 г. по дело Zuckerfabrik, C-143/88 и C-92/89, Recueil, стр. I-415, точка 26), задължението за обезщетяване на вредите, причинени на частноправни субекти вследствие на нарушение на общностното право, не може да бъде поставено в зависимост от вътрешните правни норми за разпределение на компетентността между конституционните власти.
- 34 В това отношение следва да се изтъкне, че както генералният адвокат подчертава в точка 38 от заключението си, в международния правен ред държавата, чиято отговорност е била ангажирана поради нарушаването на международно задължение, се разглежда също като едно цяло, независимо дали законодателната, съдебната или изпълнителната власт носи отговорност за нарушението, причинило вредата. Това трябва да важи още повече за общностния правен ред, след като всички инстанции на държавата, включително и законодателната власт, са длъжни при изпълнението на своите задачи да спазват нормите, установени от общностното право, годни пряко да уреждат положението на частноправните субекти.
- 35 Също така обстоятелството, че съгласно вътрешните правила отговорността за твърдяното неизпълнение на задължението се носи от националния законодател, не е от естество да постави под въпрос изискванията, присъщи

на защитата на правата на частноправните субекти, които се позовават на общностното право и в конкретния случай — на правото да получат обезщетение за вредите, причинени от посоченото неизпълнение на задължение, пред националните юрисдикции.

- 36 Следователно следва да се отговори на националните юрисдикции, че принципът, съгласно който държавите членки са задължени да обезщетят вредите, причинени на частноправни субекти вследствие на нарушения на общностното право, за които държавите носят отговорност, се прилага, когато националният законодател носи отговорност за твърдяното неизпълнение на задължение.

По изискванията за прилагане на отговорността на държавата вследствие на действия или бездействия на националния законодател, които са в противоречие с общностното право (втори въпрос по дело C-46/93 и първи въпрос по дело C-48/93)

- 37 С тези въпроси националните юрисдикции искат Съдът да уточни изискванията, при които, предвид обстоятелствата в конкретния случай, е гарантирано от общностното право дадено право на обезщетение за вредите, причинени на частноправни субекти вследствие на нарушенията на общностното право, за които носи отговорност дадена държава членка.
- 38 В това отношение следва да се припомни, че макар отговорността на държавата да е уредена в общностното право, изискванията, при които същата поражда право на обезщетение, зависят от естеството на нарушението на общностното право, което е в основата на причинената вреда (Решение по дело Francovich и др., посочено по-горе, точка 38).
- 39 За да бъдат определени тези изисквания, най-напред следва да се вземат предвид самите принципи на общностния правен ред, които са в основата на отговорността на държавата, а именно, от една страна, за пълната ефикасност на общностните правни норми и за ефективната защита на признатите от тях права и от друга страна, наложеното на държавите членки по силата на член 5 от Договора задължение за сътрудничество (Решение по дело Francovich и др., посочено по-горе, точки 31—36).
- 40 Освен това както подчертава Комисията и различните правителства, които са представили становища, уместно е да се направи позоваване на практиката на Съда, свързана с извъндоговорната отговорност на Общността.
- 41 В действителност, от една страна, член 215, втора алинея от Договора препраща по въпросите на извъндоговорната отговорност на Общността към общите за правните системи на държавите членки основни принципи, от

които Съдът също се ръководи при липсата на писмени правила в останалите области на общоностното право.

- 42 От друга страна, изискванията за прилагане на отговорността на държавата за вреди, причинени на частноправни субекти вследствие на нарушението на общоностното право, не трябва при липса на особен довод да се различават от тези, които уреждат отговорността на Общността при сравними обстоятелства. Всъщност защитата на правата, които частноправните субекти извличат от общоностното право, не може да се изменя в зависимост от националната или общоностната същност на органа, който е причинил вредата.
- 43 Изведената от Съда система от правила на основание член 215 от Договора, по-специално по отношение на отговорността, причинена от нормативни актове, взема предвид по-конкретно сложността на подлежащото на уреждане фактическо положение, трудностите при прилагането или тълкуването на текстовете, и по-специално свободата на преценка, с която разполага авторът на разглеждания акт.
- 44 Така, имайки предвид голямата свобода на преценка, с която разполагат институциите при прилагането на общоностните политики, практиката на Съда, свързана с извъндоговорната отговорност на Общността, е развивана по-специално във връзка с нормативните актове, включващи избор на икономическа политика.
- 45 Всъщност ограничителното разбиране за отговорността на Общността при упражняването на нейната нормотворческа дейност се обяснява от съображението, че от една страна, упражняването на законодателната функция, дори в случаите, в които съществува съдебен контрол на законосъобразността на актовете, не трябва да бъде възпрепятствано от перспективата за търсене на обезщетение за вреди всеки път, когато общият интерес на Общността налага да се вземат мерки с нормативен характер, годни да накърнят интересите на частноправни субекти, и от друга страна, в нормативния контекст, характеризиращ се със съществуването на широко право на преценка, необходимо за прилагането на една общоностна политика, Общността може да носи отговорност само при явно и значително неспазване от страна на съответната институция на границите, наложени за упражняването на правомощията ѝ (Решение от 25 май 1978 г. по дело HNL и др./Съвет и Комисия, 83/76, 94/76, 4/77, 15/77 и 40/77, Recueil, стр. 1209, точки 5 и 6).
- 46 Припомняйки това, следва да се отбележи, че националният законодател, както впрочем и общоностните институции не разполагат постоянно с широко правомощие за преценка, когато става въпрос за област, уредена от общоностното право. Общоностното право може да му наложи задължения за постигне на резултат или задължения за действие или за бездействие, които

намаляват понякога значително неговата свобода на преценка. Такъв е по-конкретно случаят, когато както при обстоятелствата, изложени в решението по делото Francovich и др., посочено по-горе, държавата членка е задължена по силата на член 189 от Договора да предприеме в определен срок всички необходими мерки, за да постигне предписания от директивата резултат. В този случай обстоятелството, че националният законодател следва да предприеме тези мерки, е ирелевантно за прилагането на отговорността на държавата членка вследствие на нетранспонирането на директивата.

- 47 Обратно, когато държава членка действа в област, в която тя разполага с широка свобода на преценка, сравнима с тази, с която разполагат общностните институции при прилагането на общностните политики, изискванията, при които нейната отговорност може да бъде ангажирана, трябва да бъдат по принцип същите като тези, от които зависи отговорността на Общността при подобно положение.
- 48 В конкретния случай по главното производство, по което е образувано дело C-46/93, германският законодател е законодателствал в областта на хранителните продукти, по-специално в областта на бирата. При липсата на общностна хармонизация националният законодател разполага в тази област с широка свобода на преценка при приемането на правна уредба, свързана с качеството на предлаганата на пазара бира.
- 49 Що се отнася до фактическите обстоятелства по дело C-48/93, законодателят в Обединеното кралство разполага също с широка свобода на преценка. В действителност спорното законодателство се отнася, от една страна, до регистрацията на корабите — област, която отчитайки степента на развитие на общностното право, попада в компетентността на държавите членки, и от друга страна, правната уредба на риболова — сектор, при който прилагането на общата политика оставя известна свобода за преценка на държавите членки.
- 50 Следователно видно е, че в двата конкретни случая германският и на Обединеното кралство законодател са изправени пред фактически положения, при които е налице избор, подобен на този, осъществяван от общностните институции по време на приемането на нормативните актове, свързани с дадена общностна политика.
- 51 При такива обстоятелства правото на обезщетяване е признато от общностното право, при положение че са изпълнени три условия, а именно че нарушената правна норма има за предмет предоставянето на права на частноправните субекти, че нарушението е достатъчно съществено и накрая, че съществува пряка причинно-следствена връзка между нарушението на задължението, за което носи отговорност държавата, и вредата, претърпяна от увредените лица.

- 52 Всъщност, на първо място, тези условия отговарят на изискванията за пълна ефикасност на общностните норми и за ефективна защита на установените от тях права.
- 53 На второ място, тези условия отговарят по същество на условията, които Съдът извежда на основание член 215 в съдебната си практика, свързана с отговорността на Общността за вреди, причинени на частноправни субекти вследствие на незаконосъобразни нормативни актове на нейните институции.
- 54 Първото условие е очевидно изпълнено, що се отнася до член 30 от Договора, визиран по дело C-46/93, и до член 52 от Договора, визиран по дело C-48/93. Всъщност макар член 30 да налага забрана за държавите членки, той в не по-малка степен поражда права за частноправните субекти, които националните юрисдикции трябва да гарантират (Решение от 22 март 1977 г. по дело Iannelli и Volpi, 74/76, Recueil, стр. 557, точка 13). Също така по своето същество член 52 от Договора предоставя права на частноправните субекти (Решение от 21 юни 1974 г. по дело Reyners, 2/74, Recueil, стр. 631, точка 25).
- 55 Що се отнася до второто условие, както по отношение на отговорността на Общността на основание член 215, така и относно отговорността на държавите членки за нарушения на общностното право, решаващият критерий, за да се приеме, че дадено нарушение на общностното право е достатъчно съществено, е този на явно и значително неспазване от държава членка, както и от общностна институция на границите, които са наложени на нейната свобода на преценка.
- 56 В това отношение сред елементите, които компетентната юрисдикция може да вземе предвид, следва да се посочат степента на яснота и прецизност на нарушената правна норма, както и обхватът на свободата на преценка, която нарушената норма предоставя на националните или общностните органи, умисълът или непредпазливостта при неизпълнението на задължението, извинимият или неизвиним характер на евентуална грешка при прилагане на правото, както и обстоятелството, че поведението на общностна институция може да е допринесло за бездействие, за приемане или за запазване на национални мерки или практики, които противоречат на общностното право.
- 57 При всички положения едно нарушение на общностното право е явно съществено, когато е продължило въпреки постановяването на решение, установяващо твърдяното неизпълнение на задължение, на решение по преюдициално запитване или на трайно установена практика на Съда в конкретната област, от които е видно, че въпросното поведение съставлява нарушение.

- 58 В конкретния случай Съдът не може да замени преценката си с тази на националните юрисдикции, които са единствено компетентни да установят фактическите обстоятелства по делата по главните производства и да характеризират разглежданите нарушения на общностното право. Въпреки това той счита за полезно да припомни някои обстоятелства, които националните юрисдикции биха могли да вземат предвид.
- 59 Така по дело C-46/93 е важно да се разграничи въпросът за запазването от германския законодател на разпоредби от Biersteuergesetz, отнасящи се до чистотата на бирата и забраняващи разпространението ѝ под названието „Bier“ за бири, внесени от други държави членки и легално произведени в съответствие с различните правни норми, от въпроса за запазването на разпоредбите на същия този закон, отнасящи се до забраната да се внасят бири, съдържащи добавки. Всъщност нарушението на член 30 от Договора от германското законодателство, което се отнася до разпоредби, свързани с названието на пуснатия на пазара продукт, трудно би могло да се приеме за извинителна грешка, при положение че несъвместимостта на такава правна уредба с член 30 от Договора, се явява очевидна в светлината на по-ранната практика на Съда, и по-специално на Решение от 20 февруари 1979 г. по т.нар. дело „Cassis de Dijon“, Rewe-Zentral, 120/78, Recueil, стр. 649 и Решение от 9 декември 1981 г. по дело Комисия/Италия, 193/80, Recueil, стр. 3019. Напротив, сведенията за преценка, с които разполага националният законодател, предвид съдебната практика в областта, за да установи дали забраната да се използват добавки е в противоречие с общностното право, се явяват значително по-малко решаващи до постановяването на Решение от 12 март 1987 г. по дело Комисия/Германия, посочено по-горе, по което Съдът е постановил, че тази забрана е несъвместима с член 30.
- 60 Също така могат да се изразят множество бележки по отношение на националната правна уредба, посочена в дело C-48/93.
- 61 Решението на законодателя от Обединеното кралство да въведе в Merchant Shipping Act 1988 разпоредби, свързани с изискванията за регистрация на риболовните кораби, трябва да бъде преценено различно според това дали става въпрос за разпоредби, които поставят регистрацията в зависимост от условието за гражданство, представляващи пряка дискриминация, очевидно в противоречие с общностното право, или става въпрос за разпоредби, установяващи изисквания за пребиваване и постоянно местожителство на собствениците и притежателите на кораби.
- 62 Изискването на последните условия изглежда лесно несъвместимо по-конкретно с член 52 от Договора, но Обединеното кралство се опитва да ги обоснове въз основа на целите на общата политика по рибарство. В Решение по дело Factortame II, посочено по-горе, Съдът отхвърля тази обосновка.

- 63 За да прецени дали така извършеното от Обединеното кралство нарушение на член 52 е достатъчно съществено, националната юрисдикция би могла да вземе предвид между другото правните спорове, свързани с особеностите на общата политика по рибарство, отношението на Комисията, която е запознала своевременно Обединеното кралство със своята позиция и направените от националните юрисдикции оценки за степента на сигурност на общностното право в рамките на надлежно заведените производства от частноправните субекти, засегнати от прилагането на Merchant Shipping Act.
- 64 Накрая, следва също да се вземе предвид твърдението на Rawlings (Trawling) Ltd — 37-я ищец по дело C-48/93, според което Обединеното кралство не е приело незабавно необходимите мерки в изпълнение на определението на председателя на Съда от 10 октомври 1989 г. по дело Комисия/Обединено кралство, посочено по-горе, което ненужно е увеличило вредите, претърпени от него. Това обстоятелство, несъмнено изрично оспорено от правителството на Обединеното кралство по време на съдебното заседание, би трябвало, ако се окаже вярно, да се приеме от националната юрисдикция като съставляващо само по себе си явно и следователно достатъчно съществено нарушение на общностното право.
- 65 Що се отнася до третото условие, националните юрисдикции следва да установят дали съществува пряка причинно-следствена връзка между нарушението на задължението, за което носи отговорност държавата, и претърпяната от увреденото лице вреда.
- 66 Горепосочените три условия са необходими и достатъчни, за да възникне в полза на частноправните субекти право за получаване на обезщетение за вреди, без това да изключва възможността да се ангажира отговорността на държавата при по-малко ограничителни условия въз основа на националното право.
- 67 Както е видно от Решение по дело Francovich и др., посочено по-горе, точки 41—43, с изключение на правото на обезщетение, произтичащо пряко от общностното право, ако посочените условия са изпълнени, държавата е длъжна да поправи последиците от причинените вреди съгласно националното право относно отговорността, като се има предвид, че установените от националните законодателства условия в областта на поправянето на вредите не могат да бъдат по-неблагоприятни от условията, отнасящи се до подобни вътрешноправни иски, и не могат да бъдат уредени по начин, който прави получаването на обезщетение практически невъзможно или изключително трудно (вж. също Решение от 9 ноември 1983 г. по дело San Giorgio, 199/82, Recueil, стр. 3595).
- 68 В това отношение срещаните ограничения във вътрешния правов ред в областта на извъндоговорната отговорност на публичната власт вследствие на упражняването на законодателна дейност могат да са от естество, че да

направят невъзможно или изключително трудно на практика упражняването от частноправните субекти на правото на обезщетение за вреди, произтичащи от нарушението на общностното право, както е гарантирано от същото.

- 69 В конкретния случай по дело C-46/93 националната юрисдикция иска да установи по-специално дали националното право може да постави евентуално право на обезщетяване за вреди в зависимост от същите ограничения, които се прилагат в случай на нарушаване от даден закон на национални разпоредби от по-висок ранг, например в случая с нарушаването на GG на Федерална република Германия от обикновен федерален закон.
- 70 В това отношение следва да се изтъкне, че макар налагането на такива ограничения да е в съответствие с изискването да не се поставят по-малко благоприятни условия от тези, които се отнасят до подобни вътрешни иски, все пак трябва да се изследва дали такива ограничения правят на практика невъзможно или изключително трудно получаването на обезщетението.
- 71 Условието, наложено обаче от германското право в случай на нарушение от закон на разпоредби от по-висок ранг, което поставя обезщетяването в зависимост от обстоятелството, че действието или бездействието на законодателя е насочено към конкретно фактическо положение, би направило на практика невъзможно или изключително трудно ефективното обезщетяване на вредите, произтичащи от нарушението на общностното право, като се има предвид, че поставените пред националния законодател задачи се отнасят до обществото като цяло, без да са насочени към конкретно лице или конкретна категория лица.
- 72 Доколкото такова условие препятства задължението на националните юрисдикции да осигурят пълна ефикасност на общностното право като гарантират ефективна защита на правата на частноправните субекти, то трябва да се отмени в случай на неизпълнение на задължение от общностното право, за което носи отговорност националният законодател.
- 73 Също така наложеното по принцип от английското право евентуално условие да се представи доказателство за злоупотреба с власт при упражняването на публичната служба (*misfeasance in public*), за да се постави под въпрос отговорността на публичната власт, която злоупотреба е немислима от страна на законодателя, е също от естество да направи на практика невъзможно получаването на обезщетение за вредите, произтичащи от нарушението на общностното право, когато за него носи отговорност националният законодател.
- 74 Следователно уместно е да се отговори на поставените от националните юрисдикции въпроси, че при нарушение на общностното право от държава

членка, за което носи отговорност националният законодател, действащ в област, в която разполага с широка свобода на преценка за извършване на нормативен избор, увредените частноправни субекти имат право на обезщетение, при положение че нарушената правна норма на общественото право цели да им предостави права, че нарушението е достатъчно съществено и че съществува пряка причинно-следствена връзка между това нарушение и претърпяната от частноправния субект вреда. При това условие в рамките на националното право относно отговорността държавата следва да обезщети последиците от вредата, причинена от нарушението на общественото право, за което държавата носи отговорност, като се има предвид, че поставените от приложимото национално право условия не могат да бъдат по-малко благоприятни от тези, които се отнасят до подобни претенции, предявени по националното право, нито да са уредени така, че получаването на обезщетението да е на практика невъзможно или изключително трудно.

По възможността обезщетението да бъде поставено в зависимост от наличието на вина (трети въпрос по дело C-46/93)

- 75 С третия си въпрос Bundesgerichtshof иска да установи по същество дали националният съд, в рамките на прилаганото от него национално законодателство, може да постави обезщетението за вреди в зависимост от наличието на допусната умишлена или по небрежност вина от държавен орган, който носи отговорност за неизпълнението на задължението.
- 76 Най-напред следва да се посочи, че както е видно от преписката, понятието за вина няма едно и също съдържание в различните правни системи.
- 77 На следващо място следва да се припомни, че от изложените доводи в отговора на предходния въпрос е видно, че когато за нарушение на общественото право отговорност носи държавата, действаща в област, в която разполага с широко правомощие за преценка за извършване на нормативен избор, признаването на право на обезщетение въз основа на общественото право е поставено, между другото, в зависимост от условието, че разглежданото нарушение е достатъчно съществено.
- 78 Определени обективни и субективни обстоятелства, които в рамките на националната правна система могат да бъдат свързани с понятието за вина, са също така релевантни при преценката дали дадено нарушение на общественото право е или не е достатъчно съществено (вж. обстоятелствата, за които става въпрос в точки 56 и 57 по-горе).
- 79 От посоченото следва, че задължението за обезщетяване на вредите, причинени на частноправни субекти, не може да бъде поставено в зависимост от изведено от понятието за вина условие, което надхвърля пределите на достатъчно съществено нарушение на общественото право.

Всъщност налагането на такова допълнително условие отново би поставило под въпрос правото на обезщетяване, което намира своето основание в общностния правен ред.

- 80 Следователно на националната юрисдикция трябва да се отговори, че тя не може в рамките на прилаганото от нея национално законодателство да постави обезщетението за вреди в зависимост от наличието на допуснатата умишлена или по небрежност вина от държавен орган, който носи отговорност за неизпълнението на задължението, което изпълнение надхвърля пределите на достатъчно съществено нарушение на общностното право.

По материалния обхват на обезщетението (четвърти въпрос, буква а) по дело C-46/93 и втори въпрос по дело C-48/93)

- 81 С тези въпроси националните юрисдикции искат по същество Съдът да определи критериите, които позволяват да се определи обхватът на обезщетението в тежест на държавата, която носи отговорност за неизпълнението на задължението.
- 82 В тази връзка важно е да се подчертае, че обезщетението за вреди, причинени на частноправни субекти от нарушение на общностното право, трябва да бъде равностойно на претърпяната вреда, така че да осигури ефективна защита на правата им.
- 83 При липсата на общностни разпоредби в тази област, вътрешният правен ред на всяка държава членка следва да установи критериите, които позволяват да се определи обхватът на обезщетението, като се има предвид, че те не могат да бъдат по-малко благоприятни от тези, които се отнасят до подобни вътрешни иски, и в никакъв случай не могат да са уредени така, че да правят на практика невъзможно или изключително трудно получаването на обезщетението.
- 84 По-специално следва да се уточни, че за да определи подлежащата на обезщетяване вреда, националният съд може да провери дали увреденото лице е проявило разумна грижа, за да избегне вредите или да ограничи техния размер, и по-конкретно дали е използвало своевременно всички правни средства за защита, с които е разполагало.
- 85 Всъщност съгласно общия за всички правни системи на държавите членки основен принцип, за да избегне риска от това самото то да понесе вредите, увреденото лице трябва да докаже, че е положило необходимата грижа, за да ограничи техния размер (Решение от 19 май 1992 г. по дело *Mulder* и др./Съвет и Комисия, C-104/89 и C-37/90, *Recueil*, стр. I-3061, точка 33).

- 86 Bundesgerichtshof иска да установи дали национална правна уредба може изцяло да ограничи задължението за обезщетение за вреди, причинени на специално защитени лични блага, например вреди, причинени на собствеността, или тя трябва също да обхваща и пропуснатите ползи от страна на ищците. Той уточнява, че възможността да се разпространяват стоки с произход от други държави членки не се счита съгласно германското право като част от активите на предприятията, които се ползват със защита.
- 87 В това отношение следва да се отбележи, че изключването изцяло на пропуснатите ползи от вредата, която подлежи на обезщетяване, не може да бъде допустимо в случай на нарушение на общностното право. Всъщност специално по отношение на икономическите и търговските спорове такова изключване изцяло на пропуснатите ползи е от естество да направи невъзможно обезщетяването на вредата.
- 88 Що се отнася до различните искания за обезщетения за вреди, посочени във втория въпрос на Divisional Court, общностното право не налага специални критерии. Националната юрисдикция следва да се произнесе по тези искания за обезщетения за вреди в съответствие с прилаганото от нея национално право в зависимост от изискванията, припомнени в точка 83 по-горе.
- 89 Що се отнася по-специално до присъждането на „служещо за пример“ обезщетение за вреди (exemplary damages), следва да се уточни, че този начин на обезщетяване, както посочва националната юрисдикция, се основава в националното право на констатацията, че съответните публични органи са действали по насилствен, самоволен или противоконституционен начин. Доколкото това поведение може да представлява нарушение на общностното право или да го утежнява, не може да се изключи присъждането на „служещо за пример“ обезщетение в рамките на претенция или иск въз основа на общностното право, когато такова обезщетение за вреди може да бъде присъдено в рамките на подобна претенция или иск въз основа на вътрешното право.
- 90 Следователно на националните юрисдикции трябва да се отговори, че обезщетението в тежест на държавите членки за вреди, които са причинени на частноправни субекти от нарушението на общностното право, трябва да бъде равностойно на претърпяната вреда. При липсата на общностни разпоредби в тази област вътрешният правов ред на всяка държава членка трябва да установи критериите, които позволяват да се определи обхватът на обезщетението, като се има предвид, че те не могат да бъдат по-малко благоприятни от тези, които се отнасят до подобни вътрешни иски, и в никакъв случай не могат да са уредени така, че да правят на практика невъзможно или изключително трудно получаването на обезщетението. Не е в съответствие с общностното право национална правна уредба, която изцяло би ограничила обезщетението за вреди само до вредите, причинени на специално защитени конкретни имуществени блага, като изключи

претърпените пропуснати ползи от частноправните субекти. Освен това особено обезщетение за вреди като предвиденото в английското право „служещо за пример“ обезщетение за вреди трябва да може да се присъди в рамките на претенция или иск въз основа на общностното право, стига то да може да бъде присъдено в рамките на подобна претенция или иск въз основа на вътрешното право.

По периода, за който се отнася обезщетението за вреди (четвърти въпрос, буква б) по дело C-46/93)

- 91 С този въпрос националната юрисдикция иска да установи дали подлежащата на обезщетение вреда обхваща вредите, претърпени преди постановяването на решението на Съда, с което се установява наличието на неизпълнение на задължение.
- 92 Както е видно от дадения отговор на втория въпрос, правото на обезщетение е налице в общностното право, при положение че посочените в точка 51 по-горе условия са изпълнени.
- 93 Едно от тези условия е, че нарушението на общностното право трябва да е достатъчно съществено. Наличието обаче на решение на Съда, с което предварително се установява неизпълнението на задължение, несъмнено е определящо, но не е абсолютно необходимо обстоятелство, за да се провери, че посоченото условие е изпълнено. (вж. точки 55—57 от настоящото решение).
- 94 Ако се допусне, че задължението за обезщетение на съответната държава членка може да бъде ограничено само до вредите, претърпени след постановяване на решението на Съда, с което се установява въпросното неизпълнение на задължение, това би означавало да се постави под въпрос признатото от общностния правов ред право на обезщетение.
- 95 Освен това поставянето на обезщетението за вреди в зависимост от изискването за предварително установяване от Съда на неизпълнение на задължение по общностното право, за което носи отговорност държава членка, би било в противоречие с принципа на ефективност на общностното право, тъй като то би изключило правото на обезщетение, докато за презумираното неизпълнение на задължение Комисията не предяви иск на основание член 169 от Договора и Съдът не го установи. Правата в полза на частноправните субекти, които обаче произтичат от общностните разпоредби и имат пряко действие във вътрешния ред на държавите членки, не могат да зависят от преценката на Комисията дали да предяви иск по член 169 от Договора срещу държава членка, нито от постановяването от Съда на евентуално решение за неизпълнение на задължения от държава членка (вж. в този смисъл Решение от 14 декември 1982 г. по дело *Waterkeyn* и др., 314/81, 315/81, 316/81 и 83/82, *Recueil*, стр. 4337, точка 16).

- 96 При това положение следва да се отговори на поставения въпрос, че задължението за държавите членки да обезщетят вредите, причинени на частноправни субекти вследствие на нарушения на общностното право, за които държавите носят отговорност, не може да бъде ограничено само до вредите, претърпени след постановяване на решението на Съда, с което се установява твърдяното неизпълнение на задължение от държава членка.

По искането за ограничаване действието на решението във времето

- 97 Германското правителство иска Съдът да ограничи вредата, която подлежи на обезщетяване евентуално от Федерална република Германия, само до вредите, настъпили след постановяване на решението по настоящото дело, доколкото увредените лица не са предявили предварително иск или равностойна претенция. То счита, че такова ограничение на действието на решението във времето е необходимо поради значимостта на финансовите последици от него за Федералната република.
- 98 Ако се предположи, че националната юрисдикция установи, че условията за ангажиране на отговорността на Федерална република Германия в конкретния случай са изпълнени, следва да се припомни, че в рамките на националното право държавата носи отговорността да поправи последиците от причинената вреда. Материалните и процесуалните изисквания, посочени в различните национални законодателства в областта на обезщетяването на вредите, могат да вземат предвид изискванията на принципа за правна сигурност.
- 99 Следва обаче да се припомни, че тези условия не могат да бъдат по-малко благоприятни от тези, които се отнасят до подобни вътрешни иски, нито да бъдат уредени така, че да правят на практика невъзможно или изключително трудно получаването на обезщетението (Решение по дело Francovich и др., посочено по-горе, точка 43).
- 100 Предвид гореизложеното Съдът не следва да ограничава действието на настоящото решение във времето.

По съдебните разноски

- 101 Разходите, направени от датското, германското, гръцкото, испанското, френското, ирландското и нидерландското правителство и от правителството на Обединеното кралство, както и от Комисията на Европейската общност, които са представили становища пред Съда, не подлежат на възстановяване. С оглед на обстоятелството, че за страните по главното производство настоящото дело представлява отклонение от обичайния ход на производството пред националните юрисдикции, последните следва да се произнесат по съдебните разноски.

По изложените съображения

СЪДЪТ,

произнасяйки се по въпросите, поставени от Bundesgerichtshof с акт от 28 януари 1993 г. и от High Court of Justice, Queen ' s Bench Division, Divisional Court с акт от 18 ноември 1992 г., реши:

- 1) **Принципът, съгласно който държавите членки са задължени да обезщетят вредите, причинени на частноправни субекти вследствие на нарушения на общественото право, за които държавите носят отговорност, се прилага, когато националният законодател носи отговорност за твърдяното неизпълнение на задължение.**
- 2) **При нарушение на общественото право от държава членка, за което носи отговорност националният законодател, действащ в област, в която разполага с широка свобода на преценка за извършване на нормативен избор, увредените частноправни субекти имат право на обезщетение, при положение че нарушената правна норма на общественото право цели да им предостави права, че нарушението е достатъчно съществено и че съществува пряка причинно-следствена връзка между това нарушение и претърпяната от частноправния субект вреда. При това условие в рамките на националното право отговорността държавата следва да обезщети последиците от вредата, причинена от нарушението на общественото право, за което държавата носи отговорност, като се има предвид, че поставените от приложимото национално право условия не могат да бъдат по-малко благоприятни от тези, които се отнасят до подобни претенции, предявени по националното право, нито да са уредени така, че получаването на обезщетението да е на практика невъзможно или изключително трудно.**
- 3) **Националният съд не може в рамките на прилаганото от него национално законодателство да постави обезщетението за вреди в зависимост от наличието на допусната умишлена или по небрежност вина от държавен орган, който носи отговорност за неизпълнението на задължението, излизайки извън достатъчно същественото нарушение на общественото право.**
- 4) **Обезщетението в тежест на държавите членки за вреди, които са причинени на частноправни субекти от нарушението на общественото право, трябва да бъде равностойно на претърпяната вреда. При липсата на обществени разпоредби в тази област вътрешният правов ред на всяка държава членка трябва да установи критериите, които позволяват да се определи обхватът на**

обезщетението, като се има предвид, че те не могат да бъдат по-малко благоприятни от тези, които се отнасят до подобни вътрешни иски и в никакъв случай не могат да са уредени така, че да правят на практика невъзможно или изключително трудно получаването на обезщетението. Не е в съответствие с общностното право национална правна уредба, която изцяло би ограничила обезщетението за вреди само до вредите, причинени на специално защитени конкретни имуществени блага, като изключи претърпените пропуснати ползи от частноправните субекти. Освен това особено обезщетение за вреди като предвиденото в английското право „служещо за пример“ обезщетение за вреди трябва да може да се присъди в рамките на претенция или иск въз основа на общностното право, стига то да може да бъде присъдено в рамките на подобна претенция или иск въз основа на вътрешното право.

- 5) Задължението за държавите членки да обезщетят вредите, причинени на частноправни субекти вследствие на нарушения на общностното право, за които държавите носят отговорност, не може да бъде ограничено само до вредите, претърпени след постановяване на решението на Съда, с което се установява твърдяното неизпълнение на задължение от държава членка.

Rodríguez Iglesias

Kakouris

Edward

Hirsch

Mancini

Schockweiler

Moitinho de Almeida

Gulmann

Murray

Постановено в открито заседание в Люксембург на 5 март 1996 година.

Секретар

Председател

R. Grass

G. C. Rodríguez Iglesias